

K GENDEROVÝM ZDROJŮM INDIVIDUALIZAČNÍHO HABITU¹ /

MARCEL TOMÁŠEK

Oblast bydlení bývá klasicky interpretována jako existenční a ekonomický klíčový předpoklad pro utváření dlouhodobých reprodukčně orientovaných vztahů. Nedostatek finančně dostupného bydlení pro mladé lidi je často chápán jako jedna z primárních příčin stagnující sňatečnosti a porodnosti (Rychtaříková 1996, 1997). Jak vyplynulo z hloubkových rozhovorů o partnerských vztazích², s vlastním dosažením samostatného bydlení lze paradoxně spojit i prosazování a prodlužování „singlovského období“ v životě žen a mužů, neboť právě tento často statusový skok vede k postupnému oslabování schopnosti partnerského soužití a přizpůsobení se jinému člověku. Čím déle je aktér sám, „tím hůř bude normálním způsobem fungovat v nějakém normálním svazku“ – řečeno slovy jednoho z komunikačních partnerů (29 let, právník, hudebník, neziskový sektor). Následující text ovšem překonává tuto základní charakteristiku situace a interpretuje problematiku prosazování individualizovaného bydlení v souvislosti s obecněji genderově nevyrovnaným uspořádáním domácností (ať již ve směru rodinného zázemí komunikačních partnerů a partnerek, ze kterého vyšli, nebo ve směru ke vztahovým partnerům nebo partnerkám), které je předestřeno jako zdroj dlouhodoběji se utvářejícího individualizačního habitu³.

Samostatné bydlení v postsocialismu a individualizace

Vyhraněný charakter a prudkost nastalých změn jsou zřejmé v souvislosti se společenským zlomem v roce 1989, s tím jak je patrný trend samostatného bydlení, které bylo před rokem 1989 spíše neobvyklé (mladí lidé odcházeli od rodičů většinou přímo do svých nově zakládaných rodin)⁴:

„Já vím, že se k tomu stále vracím, ale k tomu osamostatnění – to hraje velkou roli. A říkám, hodně rychle se na to zvykne a těžko se to boří. Kdo se stěhuje od rodičů a zakládá rodinu, vlastně touto fází neprojde a neřeší ji. Ale já jsem na svoje pohodlí zvyklá a samozřejmě kdokoli cizí, nepočítám návštěvu, to si tam někoho pozvu, ti pak odejdou, s tím počítám, našlapaný brambůrky na koberci, to je v pořádku. Ale stabilně tam mít nějakého narušitele, tak to bych musela vědět, proč ho tam mám, ty důvody pro ano by musely být silnější než pro ne. A ty pro ne jsou pro mne docela silné, říkám, z těch 70 – 80 % to mám vyjasněné, takto mi vyhovuje“ (29 let, žena, vedoucí klientského centra leasingové společnosti).

Často je hodnocení tohoto životního uspořádání méně jednoznačné a naznačuje rozporuplnost vyhraněně individualizovaných životních stylů:

„...protože třeba tenis hraji s dalším singlistou a chodím cvičit, takže já se poměrně pozdě vracím domu, nebo nějaká pařba

... ale když se vrátím domů, tak nejsem z toho nějaký jako ,... to je prázdný byt!‘, naopak, rozsvítím lampičku, něco si čtu a je mi velice fajn. Takže našel jsem si ten způsob, jak to dělat... Ale můžu ti říct, jsou určitý momenty, třeba v pátek večer, když prostě nemám najednou nějaký program a nechce se mi někde jenom bezuzdně pít s nějakým dalším singlistou...“ (25 let, ekonomický novinář).

Co stojí za volbou tohoto životního stylu? Do jaké míry lze mluvit o jeho cílevědomé volbě? Jde opravdu o pouhou ‚volbu‘ životního stylu? Problematika jednotlivých domácností a její souvislost s partnerskými vztahy je předestřena jako vycházející z dlouhodoběji se utvářejícího habitu, který doprovází hlubší sociokulturní změny ve společnosti. V případě přechodu od reálného socialismu k volně tržní společnosti lze do jisté míry tyto změny paralelizovat s Bourdieuovým rozlišením předkapitalistických a kapitalistických společností a přechodem ke společnosti uplatňující princip „laissez faire“ (Bourdieu 2002). I když v tomto smyslu je nutné specificky interpretovat reálně socialistický kontext spíše než jako prostředí totalitní neosobní nadvlády jako tradiční⁵, silně hierarchizované prostředí s rozvinutými klientskými prvky, vytvářející prostor pro uplatňování sňatkových strategií a omezující aktivně realizované životní způsoby rozsáhle na tuto oblast jako sféru ‚vědomého výběru‘. Takto následně v transformaci ke kapitalismu „ve společnostech, kde jsou aktéři (zejména v pozici ovládaných) stále více řízení důsledky obecných mechanismů – například těch, které hýbou ekonomickým a kulturním světem (a o nichž můžeme zhruba říci, že v nich dochází ke kombinacím různých druhů kapitálů) – se význam sňatkových strategií postupně oslabuje...“ (Bourdieu 2002: 87).

Obdobně je možné indikovat chápání charakteru těchto změn i v dalších teoretických paradigmatech. Podle Becka a Beck-Gernsheima (1995, 2002) a Baumana (2001) v procesu destandardizace a uvolňování osobních biografí, tak jak je spojován s přechodem od modernity k pozdní moderně, je spíše než osobní volbě přiznávána stále závažnější role tlakům institucionálních a jiných společenských struktur (včetně pracovního trhu). Honneth (2004) mluví o patologických současného individualismu, kdy idea individuální seberealizace se přeměnila v „ideologii a produkční sílu ekonomického systému“ a stala se součástí „institucionalizovaných očekávání jako neodbytné složky sociální reprodukce.“ Trend, který měl směřovat v pozdní ‚netradiční‘ modernitě ke kvalitativnímu rozšíření svobody a měl se stát „ideologií deinstitutionalizace“, vedl k rozšíření sféry dopadů různých institucionálních a jiných společenských struktur.

Individualizační habitus

Lze tedy charakterizovat specifický individualizační *habitus* pro sféru partnerských vztahů, životního způsobu a uspořádání domácnosti a jeho zdroje pro český kontext po roce 1989? V těchto souvislostech se prvotně nabízí otázka návyků jako předpokladu pro partnerské vztahy, které jsou důležitým činitelem ovlivňujícím životní způsob a uspořádání domácnosti. V primárním smyslu jde explicitně o neochotu otevřít svůj „singlovský“ prostor/teritorium („*Já už si vlastně vůbec nedovedu představit, že bych se musela s někým sžívat zase na jednom prostoru třeba 50m², to bych se musela hodně zamilovat,*“ 32 let, svobodná matka, asistentka-sekretářka). Na změny v životním stylu a uspořádání bydlení je nutno pohlížet ale i v dlouhodobější perspektivě.

Na jednu stranu se v takto dlouhodoběji chápaném kontextu střetáváme s příklady dobově netradičního uspořádání domácnosti a rodinného života v reálně socialistickém kontextu:

„... máma byla letuška, takže když můj bratr a já jsme byli malí, tak hodně často nebyla doma. Nebyla tam taková ta matka – pečovatelka, která ráno odejde do práce a odpoledne přijde navařit, vypere... Prostě pro ni... zjistila jsem, že taky hodně důležitý je její vnitřní svět, to její“ (27 let, pracovnice v public relations).

Toto uspořádání v původní rodině ovlivňuje očekávání dnešních aktérů a akterek („*já jsem docela ráda, že od rodiny neočekávám to, že mě zaměstná na 150 % a já už pak nebudu mít čas na to, abych žila to svoje,*“ 27 let, pracovnice v public relations). Současně jsou tato očekávání rozsáhle utvářena post-socialistickým kontextem. Právě poslední citovaná komunikační partnerka si uvědomovala, že v 90. letech „nabytá svoboda“ jí umožnila odjet do zahraničí, získat zkušenosti, vnitřně se obohacovat a i v kontextu genderově daných modelů projít závažnou transformací („*a jakoby získávat možná v tomhle tom směru určitou vnitřní sílu, která pro chlapy je svým způsobem odpudivá, že vidí ženskou, že je silná*“).

Právě v těchto souvislostech se na druhou stranu vyjevuje další kritický faktor, ve svých důsledcích posilující individualizační *habitus*. Lpění na tradičním modelu uspořádání vztahů a domácnosti a genderově určeném charakteru odpovědnosti v párovém vztahu paradoxně přispívá k prosazování se životního stylu a domácností jednotlivců.

„...prostě já chci mít nějak svoje pohodlí a nějak si chci zajistit život, abych tu rodinu mohl uživit. Dokud ji nebudu moci uživit, tak ji nechci mít. Já bych se cítil, že tomu dítěti krivdím a že mu ničím život tím, když mu nedokážu poskytnout odpovídající zázemí, který pro něj chci“ (26 let, manažer dokončující studium).

V této spojitosti se objevuje otázka determinant tradičních a nových uspořádání vztahů. Pokusíme-li se přiblížit sociokulturním zdrojům individualizačně orientovaného uspořádání vztahů v éře reálného socialismu, s charakteristicky vysokou rozvodovostí v této éře (vzhledem k předšlým obdobím), objevuje se otázka role sociální dědičnosti v utváření specifického individualizačního *habitu*. Dalo

by se předpokládat, že vysoká rozvodovost zahrnující vedle bezprostředního nárůstu rozvedených jednotlivců i výchovu a socializaci v domácnostech těchto jednotlivců s sebou již v reálném socialismu nesla ve stále větším segmentu společnosti prosazování se jako normy právě singlovského života (spíše než života v páru), respektive života jednotlivého rodiče, nejčastěji matky s dětmi. Do jaké míry lze tento prekursor změn po roce 1989 považovat za výchozí zdroj současného prosazujícího se individualizačního *habitu*?

V tomto ohledu se podařilo v rozhovorech zachytit kategorie, které mohou svědčit o souvislosti nově se prosazujícího *habitu* se socializací jak v netradičních, tak i tradičních rodinných kontextech v závěrečné fázi reálného socialismu. V této určité dvojakosti se silně odkrývá genderový aspekt problematiky.

„Možná to má svoje kouzlo hopsat kolem toho chlapa, já jsem na to ještě nepřišla“

„Tak naši jsou rozvedení, vychovávala nás matka, mam staršího bratra, který patří k těm nesamostatným a matka na nás musela uplatňovat dvojí výchovu, protože bratr to nezvládne a já jsem se stále musely kupovat papučky a za něj dělat domácí úkoly a on nemohl umývat nádobí, protože on rozbíjel, a já jsem patřila k těm samostatným, ne že bych byla, ale protože jsem musela být, prostě mi nic jiného nezbylo“ (29 let, žena, vedoucí clientského centra leasingové společnosti).

Právě tato zkušenost přetrvávajícího tradičního způsobu uspořádání domácnosti i v rozpadlé rodině zřejmě ovlivnila preferenci jednočlenné domácnosti „bez narušitele“ výše citované komunikační partnerky, která míru výhod takového uspořádání domácnosti a odhodlaní jej praktikovat odhadla u sebe na 70 až 80 %. Její eufemistické označení „narušitele“ může odrážet v rodině zažitou neschopnost bratra postarat se o sebe, respektive uplatňování dvojí výchovy v rámci rodiny. Čímž je míněno bratrovo podřízení jinému modelu výchovy, než kterému byla podřízena komunikační partnerka a jehož východisek, charakteristik a toho, jak se odráží v životě současných mužů, si je dobře vědoma:

„...možná si toho více všímám. Navíc mi to vadí více než jiným ženám a nemůžu to tolerovat. ... I v tomto někdo může vidět nějaký výhody, ale já je nevidím, protože nemám ten vzor. Možná to má svoje kouzlo hopsat kolem toho chlapa, já jsem na to ještě nepřišla“ (29 let, žena, vedoucí clientského centra leasingové společnosti).

Další z komunikačních partnerek (26 let, asistentka správce konkursní podstaty) získala obdobnou představu z jiného netradičního uspořádání domácnosti, kdy do svých dvaceti let žila s rozvedeným otcem, kterému jejími slovy „v podstatě nahrazovala svým způsobem životní partnerku,“ což, jak sama explicitně přiznala, ji dost ovlivnilo („*On mně neustále předváděl, co jsou muži zač a čeho jsou schopni, a to v hodně širokém rejstříku činností, nejen doma, ale osobně.*“).

Střet s modelem tradičního uspořádání domácnosti již v průběhu realizovaného vztahu popsala další komunikační partnerka („*Bydlel u rodičů, kde ho rodiče opečovávali, a potom*

se přestěhoval ke mně, byl na to zvyklý a měl představu, že ho budu opečovávat také. Že nebude muset nic moc dělat, že se nemusí příliš snažit.“ 28 let, žena, účetní ve firmě) a zaujala k tomu jednoznačné stanovisko:

„Říkám, nechci žádného sobečka, nechci někoho přebalovat, nechci žádné miminko, prostě nahrazovat někomu maminku, chci jednoduše nějakého rovnocenného partnera s tím, aby i ve mně viděl ženskou a ne maminku...“ (28 let, žena, účetní ve firmě).

Nebezpečí tradičního modelu jako bloku v uspořádání vlastních vztahů vyvstalo i u další komunikační partnerky v souvislosti s dlouhodobou přetrvávající krizí vztahu bratra, který nefungoval již v začátcích a v době narození jeho dnes čtyřleté dcery:

„Vždy, když se vrátím z víkendu na Moravě, tak jsem strašně šťastná, že bydlím sama v Praze, že nejsem v žádném takovém strašném vztahu, jak mají oni. To mám vždy takovou euforii. Já tam tedy nejezdím příliš často, jezdím tam jednou za 2 měsíce, ale to se mi vždy strašně uleví, protože tam opravdu člověk cítí dusno všude. Když to nejsou někteří z mých sourozenců, tak jsou to naši, hrozné stresy“ (28 let, asistentka ředitele konzultační firmy).

„Proboha, my jsme tady nejstarší“

Uvědomování si tradičních modelů a časté odmítání tlaků spojených s praktikováním tradičních vztahů a modelů je v centru pozornosti a úvah komunikačních partnerek:

„Taky si říkám, jestli bych měla mít rodinu, takový ještě ten panický strach, že mi ujel vlak. To mají právě moje kamarádky, chudinky, které bydlí mimo Prahu. Už mi taky někdy s tím lezou na nervy... Dneska někam s nimi jít, tak někam zajdeme a první jejich věta je: „Proboha, my jsme tady nejstarší!“ Přitom to kolikrát ani není pravda“ (28 let, asistentka ředitele konzultační firmy).

Na druhou stranu vedle panického strachu z nenaplnění tradičních vztahů se setkáváme i s akceptací tradičního uspořádání vztahu a domácnosti:

„Já nepatřím k velkým feministkám, nebo, samozřejmě, do jisté míry zastávám názor, že v podstatě o větší výdaje v manželství nebo v společném životě by se měl postarat muž. Koupit dům, koupit auto, zaplatit dovolenou a potom ta žena ... jako nemohla bych být tak, že bych byla úplně bez svých peněz...“ (28 let, kadeřnice a majitelka kadeřnictví).

I když i tento tradičně pojmávaný vztahový kontext je v představách komunikační partnerky alternován a počítá s prvky distančního vztahu:

„Časem třeba i ty děti, ale rozhodně potřebuji muže, který bude například jezdit někam služebně nebo podobně, protože jsem zvyklá vždycky mít nějaký takový prostor pro sebe...“ (28 let, kadeřnice a majitelka kadeřnictví).

Význam přetrvávání klíčových elementů tradičního modelu uspořádání a praktikování vztahů v domácnosti i ve vztazích konstruovaných v nesouladu s tradičním modelem rodinných či partnerských situací (samotný rodič s dítětem nebo dětmi, vztah s ženatým milencem) dokumentují střety ohledně tradičního nebo netradičního cha-

rakteru těchto vztahů a jejich samotného chápání zúčastněnými aktéry:

„Vždyť to muži hledají. Oni hledají milenkou, která nebude chtít jejich rozvod, nebude s nimi dál do života počítat. Ale pak se velmi diví, když jim řeknu, že to takto skutečně je. Oni si myslí, a takto se mi to jeví, že většina z nich touží po tom, aby se žena do nich zamilovala, byla z toho úplně unesená a dělala scény a snažila se je urvat pro sebe... Mně přijde, že většina těchto mužů, jak já nemám tendenci nějak rozebírat, za jakých okolností náš vztah bude pokračovat nebo ne, řekne se dopředu je to takto, oni se ale k tomu v průběhu toho sexuálního vztahu vrací a nějak to jako začínají rozebírat a já nechápu příliš proč“ (26 let, asistentka správce konkursní podstaty).

V tomto rozporuplném kontextu je nutné nahlížet na jednání v bezprostředně intimní oblasti a ve vztahu k nárůstu domácností jednotlivců. S tím jak se na jedné straně nabízí koncept „čistého vztahu“ (viz Giddens 1992), je nutno si uvědomit na stranu druhou, že „čistý vztah“ je, jak sofistikovaněji formuluje Jamieson (1999: 490), „spíše nemožný v případě párové domácnosti či partnerství zahrnujícího děti vzhledem k tomu, že s sebou nese finanční a materiální záležitosti více než samotný vztah“. Jamieson explicitně podrobuje koncept „čistého vztahu“ kritice a zpochybňuje jeho zdánlivou genderovou neutrálnost. Sdílením odpovědnosti za fyzický prostor, peníze a materiální zajištění se symbolicky reflexivně utváří vztah, který je však v současném převažujícím uspořádání párové domácnosti genderově nerovný. Právě tuto skutečnost lze považovat za klíčový faktor v prosazování modelu životního stylu jednotlivců, souběžně s tím jednočlenných domácností a konstituování specifického *habitu*, který byl označen jako „individualizace“. Komunikační partneři a partnerky, i když socializováni v rozvedených rodinách, tedy netradičně uspořádaných domácnostech, byli přesto konfrontováni s tradiční představou mužské a ženské role. Život v neúplné rodině nelze chápat ve vztahu k jejímu neúplnému charakteru jako vodítko k individualizujícímu *habitu* ve smyslu jakési přímé sociální dědičnosti⁶. Naopak, život v tradiční párové domácnosti s sebou může nést socializaci konvenující k individualizačnímu *habitu* (viz komunikační partnerka vyrůstající v rodině letušky) nebo může vyústit v silnou a jednoznačnou anti-traditionalistickou reakci (viz komunikační partnerka vyrůstající v tradiční moravské rodině). Nejde tedy o úpadek tradiční rodiny skrze sociální dědičnost, jak bývá mnohdy implikováno v souvislosti s nástupem nových modelů partnerského života, ale o sociální reprodukci nově se prosazujícího individualizačního *habitu*.

Právě ve vztahu k genderovému pohledu se takto v rozhovorech vyjevovala řada kategorií vyjadřujících mechanismy prosazování se a sociální reprodukce individualizačního *habitu*. Jednou z kategorií je již zmíněná párová domácnost v reálném socialismu konvenující k individualizačnímu *habitu* v důležitém odrůdnění od kategorie tradičně genderově diferencované výchovy v neúplné rodině (odlišná východiska výchovy dcery a syna, specificky daná pozice dcery vychovávané rozvedeným otcem). Další kate-

gorii lze charakterizovat jako anti-traditionalistickou reakci. Tyto kategorie jsou tedy spojeny s rodinným zázemím, v němž probíhala socializace konverzačních partnerů a partnerek.

Další kategorie vyjadřující mechanismy nástupu a sociální reprodukce individualizačního *habitu* jsou již spojeny s aktuálními praktikami v životě komunikačních partnerů a partnerek. Nejzřejmější a běžně registrovanou kategorií je to, co lze označit za „nabytí svobody“ a „získání vnitřní síly“, které s sebou neslo otevření nových možností po roce 1989 (včetně možnosti poznání života v zahraničí). Podobně je v této souvislosti běžnou kategorií odmítání „nahrazování maminky“ partnerkou. Již mnohem méně zřejmá kategorie, jejíž obsah lze parafrázovat slovy jednoho z komunikačních partnerů „dokud nebudu moci uživit rodinu, tak ji nechci mít“ a která se často pojí s postojem mužů sdílejících tradiční hodnoty, paradoxně vede k posilování individualizačního *habitu*.

Lze říci, že explicitním a hmatatelným projevem či důsledkem bezprostředně souvisejícím s těmito různorodými kategoriemi je individualizované bydlení ve formě jednočlenných domácností⁷. Z genderového pohledu je to zřejmě logickým výrazem nástupu nového individualizačního *habitu*, vezmeme-li v úvahu skutečnost, že v tradičním genderově určeném rozdělení prostorů na mužský – veřejný prostor a pole moci, a ženský – soukromý prostor domácnosti a reprodukce (Bourdieu 2000:85), se nejširěji tento individualizační *habitus*, tj. bez ohledu na toto genderově dané rozdělení, může prosadit v oblasti individualizace bydlení, v souvislosti s tím jak je individualizované bydlení jednoznačně považováno za soukromou sféru nenarušující daný společenský veřejný konsensus.

Právě způsob prosazování se a sociální reprodukce individualizačního *habitu* byl v centru pozornosti tohoto textu. I když se může nabízet interpretace této reprodukce skrze přímou sociální dědičnost, v textu byla předestřena hlubší komplexita vytváření a reprodukce individualizačního *habitu* v kontextu obecnějších posunů v kulturních vzorcích po roce 1989 a s těmito posuny spojených konfliktů, vyostřujících se z genderového hlediska.

Literatura

- Bauman, Z. 2001. *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim 2002. *Individualization*. London: Sage.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2002. „Reprodukční strategie a formy nadvlády“. *Sociální studia*, 2002, Vol. 8: 71–91.
- Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Chander, J., Williams, M., Maconachie, M., Collett, T., Donegan, B. 2004. „Living Alone: Its Place in Household For-

mation and Change.“ *Sociological Research Online*, Vol. 9, No. 3.

www.socresonline.org.uk/9/3/chandler.html

Glaser, B., Strauss, A. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.

Heath, S. 2004. „Peer-Shared Households, Quasi-communes and Neo-Tribes.“ *Current Sociology*, Vol. 52, No. 2: 161–179.

Heath, S., Cleaver, E. 2003. *Young, Free and Single? Twenty-somethings and Household Change*. New York: Palgrave.

Honneth, A. 2004. „Organized Self-Realization; Some Paradoxes of Individualization.“ *European Journal of Social Theory*, Vol. 7, No. 4: 463–478.

Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

Jamieson, L. 1999. „Intimacy Transformed? A Critical look at the ‚Pure relationship‘.“ *Sociology*, Vol. 33, No. 3: 477 až 494.

Roseneil, S., Budgeon, S. 2004. „Cultures of Intimacy and Care Betone the Family: Personal Life and Social Change in the Early 21st Century.“ *Current Sociology*, Vol. 52, No. 2: 135–159.

Rychtaříková, J. 1997. „Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje.“ *Demografie*, Vol. 39, No. 4: 267–268.

Rychtaříková, J. 1996. „Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace.“ *Demografie*, Vol. 38, No. 2: 77–89.

Strauss, A., Corbinová, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Albert: Boskovice.

Strauss, A., Corbinová, J. 1999. „Grounded Theory Methodology: An Overview.“ Pp. 158–183 in N. K. Denzin, Lincoln, Y. S. (eds.) *Strategies of Qualitative Inquiry*. Sage: Thousands Oaks/London/New Dehli. Tomášek, M. 2003a. „Singles v České republice; o aktuálně probíhajícím výzkumu“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, No. 3–4: 6–7.

Tomášek, M. 2003b. „Singles ve světle měnících se typologií a definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu“. Pp. 225 až 233. In Mareš, P., Potočný, T. (eds.) *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal.

Watters, E. 2004. *Urban Tribes*. London: Bloomsbury.

Poznámky

1 Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže, a tělovýchovy – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM0021622408).

2 Výzkum byl uskutečněn jako kvalitativní studie ‚singles‘ metodou polostandardizovaných rozhovorů a jejich následné analýzy a byl realizován v souladu se zakotvenou teorií (Glaser, Strauss 1967, Strauss, Corbinová 1999, 1998: 158–183). Zahrnul 38 rozhovorů se samostatně bydlícími ekonomicky nezávislými komunikačními partnery nebo partnerkami ve věku 23–32 let shromážděných v letech 2003–2005. Rozhovory byly vedeny osobně autorem tex-

tu s komunikačními partnery a partnerkami nalezenými v zásadě čtyřmi způsoby: prostřednictvím internetových seznamek (seznamka.cz, rande.cz), na základě kontaktu přes výzkumníky, přátele, kolegy a kolegyně, v kavárenských a restauračních zařízeních, v nichž byly realizovány rozhovory, ze společnosti vyskytující se okolo komunikačního partnera a partnerky, popřípadě mezi náhodně oslovenými přítomnými. A v neposlední řadě na základě kontaktu přes dřívější komunikační partnery a partnerky. Detailní informace a popis výzkumu viz Tomášek 2003a, Tomášek 2003b.

3 *Habitus* je používán v tomto textu v Bourdieuvě chápání jako „generativní a jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností“ (Bourdieu 1998:16).

4 Narůstajícímu počtu domácností mladých jednotlivců, které vznikají bezprostředně v souvislosti s osamostatněním se od rodičů (ne tedy v souvislosti s etablováním párové, resp. manželské domácnosti), věnují pozornost Heath a Cleaver (2003) a Chander, Williams, Maconachie, Collett a Dodgeon (2004).

5 Pojem ‚tradiční‘ lze vymezit v návaznosti na společensky integrační roli rodiny jako základní společenské jednotky v celé historické řadě společností v před-pozdněmoderním období. Vzhledem ke specifické roli rodiny v reálném soci-

alismu lze v tomto smyslu mluvit o tradičním uspořádání i v reálně socialistickém kontextu.

6 I když příklad jednotlivého rodiče jednajícího samostatně sehrává jistou roli a může se zdát, že lidé z takových rodin se snáze vyrovnávají s životním způsobem jednotlivce.

7 Souběžně s tímto jednoznačně ‚privatizačním‘ procesem se rozsáhle objevuje také trend sdíleného bydlení (tj. ne v rámci rodiny). Právě prostředí těchto specifických domácností, které představují tzv. ‚zvolené rodiny‘ je i v interakci s domácnostmi jednotlivců zdrojem vzniku tzv. ‚kva-zi-komun‘, respektive ‚neo-kmenů‘ (Heath 2004: 161–179) nebo tzv. ‚městských kmenů‘ (Watters 2004). Právě soužití v takových společenstvích usnadňuje ženám a mužům dlouhodobou existenci bez partnera a partnerky či představuje záchrannou síť v případě rozpadu vztahu. Přestože se zdá, že tato uspořádání se omezují na věkově mladší kohorty jednotlivců, Roseneil a Budgeon (2004: 135–159) prostřednictvím svého výzkumu ukázaly uspořádání vztahů, která fakticky nahrazují rodiny i v pozdějším, již rodičovském období.

Marcel Tomášek je zaměstnancem Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti na Fakultě sociálních studií, kde také vyučuje sociologii. Kromě výzkumu singles a nových modelů partnerského soužití se věnuje problematice společenských změn ve středoevropských společnostech a sociální změně obecněji.

VĚŘÍCÍ SINGLES VE SVĚTLE MĚNÍCÍCH SE FOREM PRAKTIKOVÁNÍ VÍRY A INDIVIDUALIZACE VE SFÉŘE NÁBOŽENSTVÍ¹ / MICHAELA BARTOŠOVÁ

Během jednoho ze vstupních výzkumů zaměřených na motivace a životní strategie singles v České republice vyšlo najevo, že velká část těch, kteří se považují za singles, ve skutečnosti tak docela sama není (Tomášek 2006). Existence alternativních vztahů, které nahrazují nebo dočasně suplují funkci tradičních vztahů, potvrdila obecnější trend, již dlouhodobě se prosazující i v západních zemích. Katolická církev i ostatní křesťanské církve naproti tomu bojují různými způsoby za zachování tradičního rodinného modelu a ve všech směrech podporují rodinu a reprodukci, často i negativním vyhraněním se vůči všem alternativním formám soužití. Pochopitelně i v rámci katolické církve existují věřící lidé, kteří z nějakého důvodu rodinu nemají a žijí sami. Jedná se u nich o plánovanou životní strategii nebo nutné přizpůsobení se změněným podmínkám života v české společnosti? Jakým způsobem se tito lidé vyrovnávají s nepřítomností partnera ve svém životě, pokud jsou pro ně alternativní vztahy podle církevního učení nepřijatelné? Jak se do jejich vnímání vztahů, rodiny a živo-

ta obecně promítá víra? Následující text vychází z práce, jejíž záměrem bylo prostřednictvím kvalitativního výzkumu zjistit způsob, jakým se v každodenním životě mladých věřících singles prolíná a konfrontuje příslušnost k církvi a jí prosazovaným hodnotám, subjektivní náboženský zážitek a zároveň nastavené podmínky života rychle se transformující české společnosti.

Metodologie výzkumu

Realizace výzkumu a také následná analýza vycházela z pozic interpretativní sociologie, popsané Bergerem a Luckmannem (1999: 25). V souvislosti s tímto přístupem mě zajímalo, jak věřící lidé každodenně interpretují svůj život z hlediska své víry – ať už přímo, nebo na základě internalizovaných norem a příkazů.

K hlubšímu porozumění zkoumaného sociálního problému a připisovanému smyslu sociální reality nejlépe slouží kvalitativní výzkum (Corbin, Strauss 1999). V jeho rámci byla použita induktivní logika, kdy je předem vytvořen jistý